

Makale Bilgisi: Tuğrul, M. (2025). Osmanlı'da Eğitimin Finansmanı: 18. Yüzyıl Rumelisinde Medrese Sisteminin Sürdürülmesinde Para Vakıflarının Rolü. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:12, Sayı:2, ss. 612-643.	Article Info: Tuğrul, M. (2025). The Financing of Education in the Ottoman Empire: The Role of Cash Waqfs in Sustaining the Madrasa System in 18th-Century Rumelia. DEU Journal of Humanities, Volume:12, Issue:2, pp. 612-643.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
DOI: 10.69878/deuefad.1618235	DOI: 10.69878/deuefad.1618235
Gönderildiği Tarih: 12.01.2025	Date Submitted: 12.01.2025
Kabul Edildiği Tarih: 21.03.2025	Date Accepted: 21.03.2025

OSMANLI'DA EĞİTİMİN FİNANSMANI: 18. YÜZYIL RUMELİSİNDE MEDRESE SİSTEMİNİN SÜRDÜRÜLMESİNDE PARA VAKIFLARININ ROLÜ

Mehmet Tuğrul*

ÖZ

Osmanlı ilmiye sınıfı, devletin idarî yapısının teşekkülü ve toplumsal dönüşümde kritik bir rol üstlenmiştir. Bu sınıfın teşkil ettiği eğitim mekanizması, yalnızca kişisel kariyer yollarını değil, aynı zamanda devletin kurumsal kapasitesini de şekillendirmiştir. Osmanlı eğitim sisteminde, Enderun'da özel eğitimden geçen seçkin şahıslar ile medrese sistemi içinde yetişen kadrolar, yönetim ve ilmî faaliyetlerde belirleyici konumda olmuştur. Enderun, padişahın doğrudan himayesinde ve finansal desteğiyle faaliyet gösterirken, medreseler ve mektepler vakıf müessesesi aracılığıyla sürdürülmüştür. Vakıflar, eğitim kurumlarını finanse etmiş, böylece eğitim sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Vakfiyeler, bu sürecin finansal ve idari boyutlarını detaylandıran önemli kaynaklar olup, Osmanlı eğitim sisteminin işleyişine dair kritik veriler sunmaktadır. Bu bağlamda, vakıf sisteminin önemli bir bileşeni olan para vakıfları, eğitim alanında dikkate değer katkılar sunmuş ve yalnızca taşınmaz mülklerle değil, menkul sermaye ile de vakıf yapısına esneklik kazandırmıştır. Para vakıfları, medrese sisteminin sürekliliğini sağlamış, medreselerin inşa ve iâşesinden, müderrislerin maaşlarına ve öğrenci burslarına kadar geniş bir finansal desteği mümkün kılmıştır. Bu çalışmada, 18. yüzyılda Rumeli'de tesis edilen para vakıflarının medrese sistemine sağladığı finansal destek, vakfiye belgeleri üzerinden incelenerek analiz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: osmanlılar, rumeli, ilmiye, vakıf, para vakfı, medrese

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, mehmettugrul@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5200-0596

THE FINANCING OF EDUCATION IN THE OTTOMAN EMPIRE: THE ROLE OF CASH WAQFS IN SUSTAINING THE MADRASA SYSTEM IN 18TH-CENTURY RUMELIA

ABSTRACT

The Ottoman *İlmiye* class played a pivotal role in the formation of the state's administrative structure and in broader processes of social transformation. The educational mechanism established by this class shaped not only individual career trajectories but also the institutional capacity of the state. In the Ottoman educational system, elites trained through the Enderun and cadres educated within the madrasa network occupied central positions in both governance and scholarly production. While the Enderun operated under the direct patronage and financial support of the sultan, madrasas and primary schools were sustained through the waqf system. Waqfs financed educational institutions, thereby ensuring the sustainability of the educational infrastructure. Deeds of waqf (waqfiyes) constitute critical sources that illuminate the financial and administrative dimensions of this process, offering valuable insights into the functioning of the Ottoman educational system. Within this framework, cash waqfs, as a distinctive component of the waqf system, made significant contributions to education. These waqfs introduced flexibility into the structure by utilizing movable capital in addition to immovable property. Cash waqfs played a key role in ensuring the continuity of the madrasa system by financing a wide range of needs from the construction and maintenance of madrasas to the salaries of *mudarris* and student stipends. This study examines the financial support provided by cash waqfs to the madrasa system in 18th-century Rumelia, drawing on waqfiyes and archival sources to provide a comprehensive analysis.

Keywords: ottomans, rumelia, ilmiyya, waqf, cash waqf, madrasah

1. GİRİŞ

Osmanlı devlet teşkilatında temel meslek grupları seyfiye, kalemiye ve ilmiyeden müteşekkildi. İlmiye sınıfına mensup ulemâ, şeyhülislâm, nakîbüleşrâf, kazasker, kadı ve müderrislerden meydana gelmekte olup kaza, ifta ve tedris hizmetlerini yürütmüşlerdir. Söz konusu bu üç görev; hukukî ve adlî işler, dinî hizmetler, her türlü eğitim-öğretim faaliyetleri, ilmî çalışmalar, idarî ve beledî hizmetler ile sağlık hizmetlerini kapsamaktaydı. Tüm bu hizmetleri yerine getiren ulemânın eğitimi ise medreselerde icra edilmekteydi. Bu bağlamda medreseler, Osmanlı idarî mekanizmasına nitelikli insan yetiştiren bir eğitim kurumu olarak öne çıkmıştır. Dolayısıyla medrese eğitimi, Osmanlı'da ilmî ve idarî açıdan önemli bir süreci teşkil etmiştir (İpşirli, 2000; Alan, 2017).

Modern döneme kadar Müslüman toplumlarda eğitim sisteminin temel kurumu olan medreseler, Osmanlı Devleti'nde birçok açıdan gelişim göstermiş ve devletin sonuna kadar hizmet vermeye devam etmiştir. Medrese, ilkökul seviyesindeki sıbyan mekteplerinden sonra orta, lise ve üniversite

düzeyinde eğitimlerin verildiği ve yalnızca Müslümanların istifade ettiği bir kurum olmuştur. Sıbyan mektebinden mezun olup ilim yolunda istidadı olan her Müslüman, kapasitesine göre bir medreseye girebilmekteydi. Bu imkân, reâyânın askerî zümreye geçiş yapmasının yollarından birini teşkil etmiştir (İpşirli, 2003).

Osmanlı'da ilk medrese, Orhan Bey (ö. 1362) tarafından İznik'te kurulmuş olup bu medresenin ilk müderrisi Dâvûd-ı Kayserî (ö. 1350) olmuştur. Orhan Bey, inşa ettirdiği bu medrese için vakıflar tesis etmiştir. Orhan Bey'den II. Mehmed (ö. 1481) dönemine kadar İznik, Bursa ve Edirne'de yaklaşık 84 medresenin inşa edildiği bilinmektedir. Bu medreselerden 53'ü Anadolu'da, 29'u Rumeli'de ve 2'si Kudüs'te faaliyet göstermiştir. İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı topraklarında medreseler yaygınlaşmıştır. Nitekim medreseler, devletin kalifiye insan ihtiyacının karşılanması, yeni fethedilen bölgelerin İslâmlaştırılması ve toplumun entelektüel seviyesinin yükseltilmesi ve ehl-i sünnet anlayışının tahkim edilmesi gibi amaçlarla yaygınlaştırılmıştır. Osmanlı'nın fetih sahasının önemli bir bölümünü oluşturan Rumeli'de toplamda 575 medresenin ve 1843 mektebin faaliyet gösterdiği tahmin edilmektedir (İpşirli, 2003).

Orhan Bey'in İznik ve Bursa'da inşa ettirdiği medreselerde vakıf müessesesinden istifade edilmesi, o dönemin şartlarında yeni bir uygulama değildi. Selçuklular döneminde de bu uygulama mevcuttu. Osmanlılar, vakıf müessesesinin uygulama alanlarını genişletmesi, hukukî altyapısını güçlendirmesi ve yeni enstrümanlar geliştirmesi bakımından farklılaşarak bu alanda zirveye ulaşmıştır. Gayrimenkulün yanı sıra menkulün de vakfa konu edilmesi, toplumun her kesiminden kişilerin vakıf kurmasına olanak sağlamış ve bu sayede eğitimden beledi hizmetlere kadar birçok alanda kamu hizmetlerine katkıda bulunulmasına imkân tanımıştır.

Bu çalışmada, ilk defa Osmanlı döneminde İslâm fethine mazhar olan Rumeli bölgesi ele alınmıştır. Bölgedeki imar faaliyetlerinin ve şehirleşmenin diğer bölgelere kıyasla adeta sil baştan gerçekleştirilmiş olması ve özelde medreselere aktarılan vakıf fonlarının genel bir analizinin yapılabilmesi imkânı, bu tercihte etkili olmuştur. Ayrıca yoğun savaş ve isyanlarla geçen bir dönem olan 18. yüzyılda vakıf sisteminin ne durumda olduğunu ortaya koyması açısından bu dönemin incelenmesi önemlidir. Çalışmada, 18. yüzyılda Rumeli'de kurulmuş ve vakfiyeleri günümüze ulaşmış para vakıfları incelenmiş, bu belgelerde medrese vakıflarına dair yer alan ibareler analiz edilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışmanın amacı, Osmanlı Rumelisi'nde kurulmuş para vakıflarının bölgedeki medreselere sağladığı katkıları değerlendirmektir.

1.1. Osmanlı Vakıflarına Genel Bir Bakış

Uygulaması çok eski zamanlara dayanmakla birlikte, kurumsal ve hukukî yapısı özellikle İslâm medeniyetiyle şekillenen vakıf müessesesi, içtimai hayatın büyük bir kısmını etkileyen ve devletin kamu hizmetlerini üstlenen bir

müessese olarak öne çıkmaktadır. İslâm öncesi dönemde muhtelif toplumlarda vakıf benzeri uygulamalar görülmekteydi. İslâm'ın doğuşuyla birlikte, gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Hz. Muhammed'in uygulamalarında teşvik edilen hayır faaliyetleri belirli bir sistematik çerçevesinde yerine getirilmeye başlanmıştır. Hazret-i Muhammed, vakıf işlerine bizzat iştirâk etmiş, ashâb-ı kirâma dahi bu hususta irşâd ve rehberlikte bulunmuştur. Medîne-i Münevvere'deki bazı emlâkinin yanı sıra, Fedek ve Hayber'deki hisselerinden bir miktarını Müslümanların menfaati yolunda vakf ve tasadduk etmiştir. Özellikle Hz. Ömer döneminden itibaren başlayan kurumsallaşma süreci, vakıf müessesesini de kapsamına almıştır. Bu süreçte mezhep imamlarının ekseriyeti vakıf hukukuna dair görüşler bildirmiş ve bu görüşler, alanda ciddi bir külliyyatın oluşmasına katkıda bulunmuştur (Yediyıldız, 2012; Bulut ve diğerleri, 2019).

Vakıf müessesesinin tam anlamıyla kurumsal bir yapı kazanması ve uygulama açısından zirveye ulaşması Osmanlılar dönemine rastlamaktadır. İslâm medeniyetinin etkin olduğu geniş coğrafyalarda büyük bir mirası devralan Osmanlılar, bu mirası geliştirmek adına önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Bu mirasın en önemli unsurlarından biri olan vakıflar, söz konusu tekâmül sürecinden büyük ölçüde istifade eden kurumlar arasında yer almıştır. Osmanlı döneminde vakıflar, içtimaî hayatın düzenlenmesinde ve devlet ile tebaa arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde işleminde belirleyici bir rol üstlenmiştir (Yediyıldız, 2012).

Vakıflar, Osmanlı içtimaî hayatının hemen her alanında faaliyet göstermiş ve bilhassa şehirlerin imarından idamesine kadar önemli roller üstlenmiştir (Kudat, 2017). Osmanlı döneminde şehirlerde din, eğitim ve sağlık gibi hizmetler vakıflar tarafından sağlanmıştır. Bu hizmetler, toplum için kolaylıkla erişilebilir hale getirilmiş ve maliyetler topluma yüklenmemiştir. Eğitim alanındaki hizmetler de sistematik bir şekilde vakıflar tarafından organize edilmiştir. İlkokul çağından yükseköğretime toplumda ilim talep eden kişiler, bu taleplerine karşılık bulabilmiştir. Vakıflar sayesinde Osmanlı ülkesinin en ücra köşelerinde dahi mektep ve medreseler inşa edilmiş ve halkın hizmetine sunulmuştur. Bu eğitim müesseselerinin bakım, onarım, iâşe ve müstahdem masrafları vakıflar tarafından karşılanmıştır (Yediyıldız, 2003).

Medreseler vakıf külliyyeleri içerisinde yer almakta olup, burada görev yapan müderrisler ve diğer görevliler maaşlarını vakıflardan almaktaydı. Müderrislerin maaşları, görev beratlarında belirtilen günlük ücret miktarı üzerinden hesaplanarak ödenirdi. Ayrıca müderrisler, maaşlarının yanı sıra inam, erzak ve barınma gibi kalemlerle de desteklenirdi. Medrese eğitimi ve mülâzemet sürecini başarıyla tamamlayan kişiler, Fatih Kanunnâmesi'nde belirtildiği üzere "İbtidâ yeni mülâzım yirmi akçe medreseye, andan yirmi beş, andan otuz, andan otuz beş, andan kırk, andan kırk beş, andan elli akçeye vâsıl olur" hükmü muvacehesinde tedricen yükselmekteydi (Alan, 2017).

1.2. Para Vakıfları

“Para/Nukud vakfı”, Osmanlı finans sisteminin en sofistike unsurlarından biri olarak, nakit sermayenin belirli bir işletme modeliyle değerlendirilerek sabit ana para korunurken elde edilen gelirin hayrî hizmetlere tahsis edilmesini ifade eder. Vakıflar hukuku içinde, taşınmaz mallara dayalı klasik vakıf sisteminden farklı olarak bu model, sermaye akışının artmasını ve iktisadî faaliyetlerin canlanmasını sağlayacak şekilde kurgulanmıştır. Para vakıflarının ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekle birlikte, 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı döneminde yaygınlaşmaya başladığı bilinmektedir. Nitekim kayıtlarda tespit edilen ilk para vakfı 1423 tarihli Hacı Muslihiddin bin Halil Vakfı’dır (Çınar, 2017).

Osmanlı Devleti, kamu hizmetlerinin finansmanında vakıfları birincil kaynak olarak kullanmış, özellikle şehirlerin altyapısı, eğitim, sağlık ve yardımlaşma gibi alanlarda bu sistemin etkinliğini arttırmıştır. Fetihlerle birlikte yeni bölgelerin Osmanlı sistemine entegrasyonu, merkezi ve yerel düzeyde finans enstrümanlarının çeşitlendirilmesini zorunlu kılmış, bu bağlamda para vakıfları bir düzenleyici mekanizma olarak öne çıkmıştır. Vakıfların sadece taşınmaz mülklerden gelir elde etmesi yerine, para vakıflarının çeşitli kârlı işletme usulleriyle (murabaha, icareteyn, mudaraba) faaliyet göstermesi bu yapıyı çok daha esnek hale getirmiştir (Bulut & Korkut, 2022).

Osmanlı ekonomisinde, özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda para vakıflarının yaygınlığı artmış, vakfiyelerin detaylı hesap defterleri ve mahkeme kayıtları bu sistemin etkin işleyişini ortaya koymuştur. Özellikle ticaret yollarının canlı olduğu büyük merkezlerde (İstanbul, Bursa, Edirne, Şam, Kahire) kurulan para vakıfları, esnaf ve zanaatkâr gruplarının kredi ihtiyacını karşılamada etkili olmuştur. Anadolu ve Rumeli’de ise para vakıfları yerel iktisadî örgütlenmeye uyum sağlamış, mahallî refahı artırmaya yönelik bir mekanizma işlevi görmüştür.

Bu vakıfların etkinliği, zaman içerisinde Osmanlı maliyesinin genel politikalarıyla da uyumlu bir çizgide ilerlemiş ve belirli dönemlerde devletin malî krizleri aşması için dolaylı bir finansman kaynağı olarak da kullanılmıştır (Faroqhi, 1974; Layish, 2008). Para vakıflarının sistematik işleyişi, vakfiyelerde belirtilen kurallar doğrultusunda kadıların denetimi altında gerçekleşmiş ve vakıfların şeffaf bir finansal mekanizma ile işletilmesi garanti altına alınmıştır.

Para vakıflarının içtimaî etkileri, yalnızca finansal bir kredi mekanizması oluşturmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda sosyal refahı arttıracak çeşitli hayır hizmetlerine de kaynak aktarmıştır. Eğitim kurumları, darülacezeler, medreseler ve hastanelerin finansmanı, para vakıfları tarafından sağlanmıştır (Orbay, 2012). Ayrıca, Anadolu ve Rumeli’de zirai faaliyetlerin desteklenmesi, köylülerin krediye erişim imkânını arttırarak tarım üretkenliğinin artmasını sağlamıştır.

18. ve 19. yüzyıllarda giderek durağanlaşan Osmanlı ekonomisinde çeşitli reformlar gündeme gelmiş, modern bankacılık sistemlerinin yaygınlaşması ile para vakıfları etkisini kaybetmiştir. Bununla birlikte, Osmanlı maliye tarihinin en önemli unsurlarından biri olarak, bugün de faizsiz finansman modelleri açısından önemli bir çalışma alanı sunmaya devam etmektedir (Orbay, 2017; Bulut & Korkut, 2019).

Osmanlı para vakıfları hem finansal istikrarı sağlayan hem de kamu hizmetlerine kaynak aktaran çok yönlü bir mekanizma oluşturmuştur. Modern finansal sistemler ile karşılaştırıldığında, sermayenin ekonomik canlılığını destekleyen ve sosyal dayanışmayı güçlendiren bir model sunduğu görülmektedir. Osmanlı tarihinin finansal yapısını inceleyen akademik çalışmalar için, para vakıflarının tarihî dönüşümlerini ve etkilerini daha derinlemesine araştırmak büyük bir önem taşımaktadır.

1.3. Osmanlı Döneminde Rumeli

Rumeli, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli bölgelerinden biriydi. 14. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı kontrolüne giren bu bölge, 20. yüzyılın başlarına kadar imparatorluğun Avrupa topraklarının büyük bir kısmını teşkil etti. Rumeli terimi, bölgenin Doğur Roma-Bizans ile olan tarihî bağlantısını vurgulayan "Rum" kelimesinden türemiştir. Osmanlılar, Bizans'ın mirasını devralarak bu bölgeyi hızla imar ve ihya etmiştir (İnalcık, 1973; Finkel, 2007). Bu geniş bölge, Osmanlı'nın genişleme politikasında, imparatorluğun siyasî, iktisadî ve kültürel dinamiklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'deki genişlemesi, 14. yüzyılın sonlarında başlamıştır. İlk ciddi askeri başarı 1389'daki Kosova Savaşı ile gerçekleşmiş, bu zafer Osmanlıların Balkanlar üzerindeki etkisini pekiştirmiştir (Babinger, 1992). 1453'te İstanbul'un fethi ise Bizans İmparatorluğu'nun sonunu getirmiş ve Rumeli'de Osmanlı hâkimiyeti açısından yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiştir. Bu tarihten itibaren Osmanlılar, bölgeyi tam anlamıyla kontrol altına almış, buradaki yerel unsurlarla uyum içinde bir sistem kurmuştur (Shaw, 1976).

Rumeli, Osmanlı yönetimi altında eyalet ve sancak sistemi üzerinden örgütlenmişti. Bu idarî yapı, Osmanlı'nın merkezîyetçi devlet düzeninin bir parçası olarak bölgedeki farklı dinî ve etnik grupların yönetimini kolaylaştırmıştır. Her biri kendi dinî yasalarına tâbi olan Hristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun millet sistemi altında korunmuş ve idare edilmiştir (Barkan, 1979). Bu sistem sayesinde Osmanlılar, dinî serbestliği teşvik ederek, Rumeli'nin çok dinli ve çok kültürlü yapısını muhafaza etmiştir. Bu çeşitlilik, kiliseler, sinagoglar ve camilerin bir arada var olduğu zengin bir kültürel ahenk oluşturmuş, bu yapılar Osmanlı mimarisinin bölgede bıraktığı kalıcı izler haline gelmiştir (Necipoğlu, 1991).

Rumeli, Osmanlı Devleti için iktisadî açıdan da hayati bir öneme sahipti. Bölge, verimli tarım arazileri, ticaret yolları ve stratejik limanları ile Osmanlı'nın iktisadî gücüne büyük katkı sağlamıştır. Tarım ürünleri,

madenler ve mamul mallar, Osmanlı ekonomisinin can damarını oluşturmuş, Avrupa ile Asya arasındaki ticarî bağların korunmasında ve geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır (Pamuk, 2000). Ayrıca, Rumeli üzerinden kontrol edilen ticaret yolları, Osmanlı'nın Avrupa ile ticarî ilişkilerini güçlendirmiştir. Bölge aynı zamanda Osmanlı'nın askerî stratejileri açısından da önemliydi (Faroqhi, 1999).

Osmanlı Devleti, Rumeli'nin iktisadî yapısında köklü değişiklikler yapmış, yerel seçkinleri Osmanlı idarî sistemine entegre etmek için çeşitli politikalar uygulamış, lonca teşkilatları ve ticarî düzenlemeler gibi reformlarla bölgenin refah seviyesini artırmıştır (Darling, 1996). Bu süreç, Osmanlı'nın bölge üzerindeki kontrolünü pekiştirirken, yerel halkın da Osmanlı düzenine uyum sağlamasına yardımcı olmuştur.

Bölgenin İslamlaşması ve Osmanlı kültürünün yerleşmesi, özellikle vakıflar tarafından inşa edilen tekke, imaret, mektep ve medrese gibi kurumlar aracılığıyla sağlanmıştır. Rumeli'de inşa edilen cami, mektep ve medrese yapıları hem Osmanlı mimarisinin hem de Osmanlı eğitim sisteminin bölgeye entegrasyonunun bir göstergesiydi (İnalçık, 1959). Bu bağlamda, vakıflarca finanse edilen medreseler, bölgedeki İslamî eğitimin ve entelektüel hayatın gelişiminde kritik bir rol oynamıştır.

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti hem iç hem de dış baskılara maruz kalmaya başlamış, bu durum Rumeli'deki Osmanlı kontrolünün zayıflamasına yol açmıştır. Milliyetçilik akımları ve bağımsızlık hareketleri, özellikle Rumeli'nin dinî ve etnik yapısının çeşitli olması nedeniyle bu bölgede hızla yayılmıştır (Mazower, 2000). Balkan Savaşları (1912-1913), Osmanlı'nın Rumeli üzerindeki hakimiyetini zayıflatarak, bölgedeki Osmanlı egemenliğine son vermiş ve Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan gibi bağımsız devletlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Jelavich, 1983).

Rumeli, Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesinde, idaresinde ve nihaî düşüşünde başat rol oynamıştır. Bölgenin stratejik konumu, kaynakları ve kültürel çeşitliliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî ve iktisadî gücüne önemli katkılarda bulunmuştur. Ancak 19. yüzyıldaki milliyetçi hareketler ve Balkan Savaşları, Rumeli'de Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesine yol açmış, bölge ve dünya tarihinde önemli bir dönemin kapanışını simgelemiştir.

1.4. Yöntem

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nde kurulmuş ve arşivlerde tespit edilen vakfiye belgelerine dayanarak, medreselerin işleyişini incelemektedir. Vakfiye kayıtları, vakıfların kuruluş amacı, gelir kaynakları, medrese masrafları hakkında doğrudan bilgi sağlar. Bu belgeler analiz edilerek, Osmanlı medrese sisteminde vakıfların önemi ve işleyişi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Vakıf belgelerinden toplanan veriler, araştırma süresince nicel verilere dayalı olarak analiz edilmiştir. Mesela, medreselerde istihdam edilen müderris sayısı, günlük maaşlar, vakıfların sağladığı toplam fon miktarları

gibi konularda istatistikî analizler yapılmış, sonuçlar tablolarla sunulmuştur. Bu sayede tarihî bir olay ya da kurumun sadece tasvirî değil, aynı zamanda iktisadî boyutları da gözler önüne serilmiştir.

2. 18. YÜZYILDA RUMELİ'DE MEDRESE-PARA VAKIFLARI

Bu bölümde 18. yüzyılda Rumeli'de kurulmuş olan para vakıfları incelenmiş ve bunların medreseler ile ilgili tahsisatları ortaya konulmuştur.

2.1. Osman Ağa bin Mustafa Vakfı

13 Ramazan 1114 / 31 Ocak 1703

VGMA Defter No: 718, Sayfa: 114-115, Sıra: 4

Osman Ağa bin Mustafa Vakfı medrese odalarında barınacak öğrencilere maddi destek sağlamayı amaçlamıştır. Medrese, yıkılmış bir yapının yerine inşa edilen üç hücreden oluşmaktadır. Talebeler, barınma karşılığında belirli günlük duaları okuyacak ve bunun karşılığında maaş alacaklardır. Medrese odalarında öncelik başka şehirlerden gelen öğrencilere tanınmış, yerel halkın bu hakkı kötüye kullanması engellenmiştir.

2.2. Hacı Muhammed Ağa bin Hüsam Vakfı

7 Cemâziyelâhir 1116 / 7 Ekim 1704

VGMA Defter No: 624, Sayfa: 257, Sıra: 207

Hacı Muhammed Ağa bin Hüsam Vakfı mülkleri içinde medrese ve dârü't-ta'lim kurulmuştur. Mülkler arasında büyük bir ders odası ve 12 hücre bulunmaktadır. Medresede görevli müderrise günlük 50 akçe maaş bağlanmıştır. Müderris aynı zamanda çocuklara Kur'an eğitimi verecektir. Ölümünden sonra bu görevin ehil kişilerce sürdürülmesi şart koşulmuştur. 12 talebe için barınma ve her birine günlük 5'er akçe maaş tahsis edilmiştir. Vakıf muhasebesi müderrisin katılımıyla yılda bir kez yapılacaktır.

2.3. Haseki Mustafa Ağa bin Mehmed Ağa bin Hacı Ahmed Ağa Vakfı

22 Cemâziyelâhir 1132 / 1 Mayıs 1720

VGMA, Defter No: 623, Sayfa: 321, Sıra: 328

Haseki Mustafa Ağa bin Mehmed Ağa bin Hacı Ahmed Ağa Vakfı, Aydos, Misivri, Ahyolu ve Yenice gibi yerlerdeki medreseleri desteklemektedir. Vakfın taşınmazları arasında medrese yapıları da sayılmıştır. Talebelerin barınması, gıda ihtiyaçları ve Kur'an tilaveti karşılığı maaşlar öngörülmüştür. Medreselerde ders veren müderrislere düzenli maaş bağlanmıştır. Talebeler her gün sabah namazı sonrası belirli süre ve duaları okumakla yükümlüdür.

2.4. Mustafa Efendi bin Hacı Kasım Efendi bin Ali Vakfı

12 Rebiülevvel 1138 / 18 Kasım 1725

VGMA, Defter No: 623, Sayfa: 338, Sıra: 339

Mustafa Efendi bin Hacı Kasım Efendi bin Ali Vakfı, Hüseyincik Camii'ne bitişik medresedeki suhtebaşya tevliyet görevi karşılığında günlük 5 akçe maaş tahsis etmiştir. Gelir fazlası, medrese öğrencilerine yemek yardımı olarak dağıtılmıştır.

2.5. Hacı Mustafa Ağa bin Hacı Mehmed Ağa bin Hasan Bey Vakfı

28 Şevval 1147 / 23 Mart 1735

VGMA, Defter No: 624, Sayfa: 279, Sıra: 251

Hacı Mustafa Ağa bin Hacı Mehmed Ağa bin Hasan Bey Vakfı, yıllık gelirlerinden 110 kuruşluk kısmı medrese dahil yapıların onarım ve bakımı için ayırmıştır. Medresede 12 odada toplam 48 öğrenci barınacaktır. Her öğrenciye yemek, mum, odun ve ek masraflar için belirli ödenek ayrılmıştır. Öğrencilerin her gün 3 Fâtiha ve 11 İhlâs okuyarak vâkıfın ve ailesinin ruhuna bağışlaması istenmiştir. Dersiam Ahmed Efendi'ye yıllık 60 kuruş maaş ve günlük dua görevi verilmiştir. Hallâczâde Monla Ahmed medrese ve camide tecvîd dersleri vermekle görevlendirilmiş, karşılığında 27 kuruş maaş almıştır. Gelir yetersizliği durumunda yemek hizmetleri öncelikli olup, kalan meblağ medrese ve öğrenci hizmetlerine yönlendirilmiştir. Medresenin onarımı için yıllık sabit kaynak ayrılmıştır.

2.6. Seyyid Şerif Halil Ağa bin Merhum Ali Ağa Vakfı

21 Rebülevvel 1157 / 4 Mayıs 1744

VGMA, Defter No: 737, Sayfa: 115-119, Sıra: 051

Seyyid Şerif Halil Ağa bin Merhum Ali Ağa Vakfı, Şumnu'da bir medrese inşa etmiş ve hizmetini sürdürmek için gelir kaynakları tahsis etmiştir. Medrese personelinin günlük ücretleri gelirlerden karşılanmıştır. Medresenin bakımı vakfiye ile düzenlenmiştir.

2.7. Mehmed Efendi bin Hüseyin Efendi Vakfı

28 Zilkade 1160 / 1 Aralık 1747

VGMA Defter No: 624, Sayfa: 126, Sıra: 074

Mehmed Efendi bin Hüseyin Efendi Vakfı, bir kütüphane inşası ve medrese giderleri için kurulmuştur. Taş Hamza Efendi Medresesi'nin onarımı ve bu yapılarda kalan talebelerin iâşe giderleri vakıf gelirlerinden finanse edilmiştir. Müderris Abdullah Efendi'ye günlük 100 akçe maaş bağlanmıştır. Kütüphane hizmetkârı olarak görev yapan dört öğrenciden her birine günlük 5 akçe maaş verilmiştir.

2.8. İslam Bey bin Yakub Bey Vakfı

20 Rebülevvel 1160 / 1 Nisan 1747

VGMA Defter: 625, Sayfa: 109, Sıra: 113

İslam Bey bin Yakub Bey Vakfı, bir medrese inşa etmemiş ancak vâkıfın babası Yakub Bey tarafından inşa edilen dershanede görev yapan müderrisi desteklemiştir. Bu müderris her gün 20 akçe, Cuma, bayram ve Ramazan günlerinde vaaz için ek 5 akçe almıştır. İki hücrede kalan öğrenciler ve dervişlere günlük 3'er akçe tahsis edilmiştir.

2.9. Sâbık Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Ağası Hacı Hasan Ağa bin İbrahim Vakfı

5 Şevval 1165 / 16 Ağustos 1752

VGMA Defter No: 626, Sayfa No: 275-276, Sıra No: 406

Sâbık Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Ağası Hacı Hasan Ağa bin İbrahim Vakfı, Limni Adası'nda inşa edilen bir medrese için tahsisatta bulunmuştur. Müderris Hacı Yusuf Efendi günlük 3,5 akçe maaşla medresede görevlendirilmiştir. Her bir hücrede kalan öğrencilere günlük 2 akçe verilmiştir. Kapı karşısında kalan öğrenci aynı zamanda kapıcı ve temizlikçi olarak görev yapıp 3 akçe maaş almıştır. Medresede boş kalan hücreler yoksul ve bekar öğrencilere tahsis edilmiş; evli kişiler ya da mülk sahiplerinin kalmasına izin verilmemiştir.

2.10. Hacı Süleyman Ağa ibn Ahmed ve Hatice Hatun Vakfı

20 Rebiülevvel 1173 / 11 Kasım 1759

VGMA, Defter No: 987, Sayfa: 255, Sıra: 88

Hacı Süleyman Ağa ibn Ahmed ve Hatice Hatun Vakfı, cami civarında inşa edilen 6 odalı medreseye eğitim desteği sağlamıştır. Müderrise günlük 35 akçe, suhte başına günlük 10 akçe tahsis edilmiştir. Öğrenci barınma yardımı öğrenci başına günlük 2 akçe olarak belirlenmiştir. Medrese sakinleri her gün vâkıfın ruhuna üçer İhlâs okuyacaktır. Müderris, kayd-ı hayat ile görevlendirilmiştir. Vefatından sonra ise kadının uygun gördüğü bir âlimin atanması istenmiştir. Vâkıfın soyunun tükenmesi hâlinde tevliyet görevinin müderrise geçmesi şart olarak sunulmuştur.

2.11. Osman Ağa bin Hüseyin bin Şaban Vakfı

Gurre-i Cumâde'l-ûla 1173 / 21 Aralık 1759

VGMA Defter No: 624, Sayfa: 521, Sıra: 471

Osman Ağa bin Hüseyin bin Şaban Vakfı, eğitim ve dini hizmetlere katkı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Vakıf varlıkları arasında 1 dersane ve 7 odalı konuttan müteşekkil bir medrese bulunmaktadır. Medrese onarımı için yıllık 20 kuruş ayrılmıştır. Medrese müderrisi maaşı için yıllık 120 kuruş tahsis edilmiştir. 7 öğrenci için yıllık 20'er kuruş (toplam 140 kuruş) ayrılmıştır. Medresedeki her öğrenci ve müderris belirli duaları okuyarak belirli kişilerin ruhlarına bağışta bulunacaktır.

2.12. Alemdâr İsmail Ağa bin İbrahim Ağa Vakfı

10 Receb 1173 / 27 Şubat 1760

VGMA, Defter No: 624, Sayfa: 523-524, Sıra: 473

Alemdâr İsmail Ağa bin İbrahim Ağa Vakfı, Osma Nehri kıyısında inşa edilen bir medrese ve müştemilatının kalıcı şekilde hizmet vermesi amacıyla kurulmuştur. Medrese onarımı için yıllık 20 kuruş gider öngörülmüştür. Müderris, tedris vazifesi için günlük 50 akçe, vaizlik görevi mukabilinde ise günlük 25 akçe ile görevlendirilmiştir. 7 talebe için kişi başı yıllık 20 kuruş ayrılmıştır. Talebeler ve müderris, belirli duaları okuyarak vakfedenin ailesi, dört halife ve Hz. Peygamber'in ruhlarına armağan edecektir.

2.13. Haffaf Hacı Mehmed Efendi ibn Ebubekir Efendi Vakfı

Gurre-i Zilkade 1176 / 14 Mayıs 1763

VGMA Defter No: 627, Sayfa: 21, Sıra: 7

Hacı Mehmed Efendi tarafından 18. yüzyılda Edirne'de kurulan bu vakıf, Hoca Sipah Mescidi'ni merkez alarak ibadet, eğitim ve sosyal hizmetleri bir araya getiren çok yönlü bir hayır yapısı sunar. Vakfiyede doğrudan medrese inşasına dair bir hüküm yer almasa da mevcuttaki medrese yapılarının desteklenmesi öngörülmektedir. Özellikle kandil gecelerinde evinde yemek verilmesi mümkün olmazsa, Câmi-i Atik Medresesi'nde pilav ve zerde pişirilerek talebelere ve diğer Müslümanlara ikram edilmesi şart koşulmuştur. Bu ifade, medresede yatılı öğrencilerin bulunduğunu ve vakfın onların iâşesiyle doğrudan ilgilendiğini gösterir.

Mescid, cuma ve bayram namazları için yetkilendirilmiş, kadrolu hatip, imam ve müezzin atamaları yapılmış olup bu yapı, dönemin uygulamaları çerçevesinde sıklıkla medreseyle bütünleşmiş bir dinî-eğitim kompleksini akla getirir. Vakıf gelirleriyle yürütülen bu sistem, sadece dinî hizmetleri değil, medrese öğrencilerine yönelik dolaylı destekleri de içerir. Bu yönüyle vakfiye, Osmanlı toplumunda eğitim kurumlarının toplumsal hayata nasıl entegre edildiğini ve para vakıflarının medrese sistemini nasıl desteklediğini gösteren önemli bir örnektir.

2.14. Ahmed Ağa bin Ahmed Vakfı

7 Rebülevvel 1178 / 4 Eylül 1764

VGMA Defter No: 624, Sayfa: 402-403, Sıra: 382

Ahmed Ağa bin Ahmed Vakfı tarafından Köstendil Kasabası'nda bir medrese inşa edilmiştir. Medrese, 6 öğrenci odası, 1 derslane, avlu ve müştemilattan ibarettir. Derslane hocası İbrahim Efendi'ye günlük 20 akçe tahsis edilmiştir. Her talebe için günlük 6 akçe ayrılmış ve konaklamaları için odalar ayarlanmıştır. Medrese onarımı için günlük 8 akçe ayrılmıştır.

2.15. Mustafa Bey bin Hasan Bey Vakfı

17 Zilkade 1179 / 27 Nisan 1766

VGMA Defter No: 626, Sayfa: 692, Sıra: 725

Mustafa Bey bin Hasan Bey Vakfı, vasiyetle inşa edilen medresenin hukuki statüsünü netleştirmek amacıyla kurulmuştur. Medrese onarımı için günlük 5 akçe, müderris için günlük 50 akçe ve 8 talebe için günlük 6 akçe tahsis edilmiştir. Öğrenci kabul ve çıkarma yetkisi mütevellinin uhdesine bırakılmıştır. Müderris, her ders sonunda Hz. Peygamber'e ve vâkıfın ailesine Fâtiha ve İhlâs sureleriyle dua edecektir.

2.16. Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa bin Abdullah Paşa Vakfı

27 Rebiulahir 1181 / 22 Eylül 1767

Gurre-i Muharrem 1182 / 18 Mayıs 1768

11 Zilkade 1183 / 8 Mart 1770

VGMA, Defter: 101, Sayfa: 330, Sıra: 9; Defter: 456, Sayfa: 178, Sıra:

32; Defter: 456, Sayfa: 180, Sıra: 33; Defter: 456, Sayfa: 181, Sıra: 34

Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa bin Abdullah Paşa Vakfı tarafından, harabe hâline gelmiş bir camiye bitişik olarak yedi hücreli bir medrese ve bir muallimhane inşa edilmiştir. Medresede ilim tahsili yapılacak, muallimhanede çocuklara Kur'an öğretilenektir. Medrese onarımı için günlük 9 akçe ayrılmıştır. Müderris Hacı Mehmed Efendi'ye ulûm-ı nâfi'a tedris etmesi mukabilinde günlük 30 akçe tahsis edilmiştir. Yedi odadaki medrese talebeleri için günlük 42 akçe tahsis edilmiştir.

2.17. Halil bin Abdullah Vakfı

17 Şaban 1182 / 27 Aralık 1768

VGMA Defter No: 625, Sayfa: 22-23, Sıra: 023

Halil bin Abdullah Vakfı kapsamında, Eğriboz'da sekiz talebe odası, bir kurrâhâne ve iki müderris odasından oluşan bir medrese vakfedilmiştir. Medrese onarımı için günlük 9 akçe ayrılmıştır. Medrese Müderrisi Hacı Mehmed Efendi'ye günlük 30 akçe, yedi odadaki medrese öğrencileri için günlük 42 akçe tahsis edilmiştir. Medrese müderrisinin hem kadı efendinin hem de vâkıfın onayıyla belirlenmesi usulü benimsenmiştir.

2.18. Dardağan Hacı Hasan bin Abdülkerim Vakfı

27 Receb 1189 / 23 Eylül 1775

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, Sicil: 17, Sayfa: 94

Dardağan Hacı Hasan bin Abdülkerim Vakfı tarafından, Saraybosna Bakır Baba Mahallesi'nde yer alan bir medresede ikamet eden ve haftada bir gün dini ilimler dersi veren Muhammed Efendi'ye senelik 15 kuruş tahsis edilmiştir.

2.19. Sakallızâde Hacı Ahmed bin Hacı Hüseyin Vakfı

Gurre-i Muharrem 1195 / 28 Aralık 1780

VGMA, Defter No: 627, Sayfa: 154-155, Sıra: 100

Sakallızâde Hacı Ahmed bin Hacı Hüseyin Vakfı gelirleriyle on hücreli talebe yurdu, bir dersane ve bir kurrâhâne içeren bir medrese inşa edilmiştir. Medrese onarımı için günlük 9 akçe ayrılmıştır. Medrese Müderrisi Hacı Mehmed Efendi için günlük 30 akçe ve yedi odadaki medrese öğrencileri için günlük 42 akçe tahsis edilmiştir.

2.20. Molla Ahmed bin Murad Vakfı

2 Rebî'ülahir 1195 / 28 Mart 1781

VGMA Defter No: 628, Sayfa: 503, Sıra: 268

Molla Ahmed bin Murad Vakfı'nın yıllık geliri, Saray-ı Atik Mahallesi'nde Seyyid Numan Bey tarafından inşa edilen medresede ilim öğretilmesi amacıyla tahsis edilmiştir. Hâlihazırda müderris olan Seyyid Ahmed Efendi, bu medresede haftanın iki günü fıkıh kitapları okutmuştur. Vakfın idaresi, kurucu vefat ettikten sonra medrese müderrislerinin belirleyeceği kişilerce sürdürülecektir. Müderrisin vefatı hâlinde yönetim, görevdeki müderrisin onayıyla aynı medresede tedris yapan başka bir âlime devredilecektir.

2.21. Muzafferizâde Hacı Abdülkadir Efendi ibn Hacı Ahmed Vakfı

Ramazan 1197 / Temmuz - Ağustos 1783

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, Vakıf Sicil I, Sayfa: 246-245, Sıra: 123; V-025123

Muzafferizâde Hacı Abdülkadir Efendi ibn Hacı Ahmed Vakfı dahilinde, Sîmzâde Medresesi ve Emir Efendi Medresesi'nin onarımı için vakıf geliri ayrılmıştır. Sîmzâde Medresesi'nde beş hücrede ikamet eden talebelere dağıtılmak üzere her hücreye yıllık 9 kuruş (toplam 45 kuruş) tahsis edilmiştir. Sîmzâde Medresesi müderrisi için yıllık 18 kuruş ayrılmıştır.

2.22. İsmail Ağa bin Abdullah Vakfı

22 Cemâziyelevvel 1198 / 13 Nisan 1784

VGMA, Defter No: 630-2, Sayfa: 1063-1064, Sıra: 675

İsmail Ağa bin Abdullah Vakfı medrese hizmetlerinin sürdürülmesi amacıyla kurulmuştur. Medrese binası üst katta beş ve zemin katta 11 olmak üzere 16 hücre, kuyu, çamaşırhane, tuvaletler ve avlu ihtiva etmektedir. Medrese onarımı gerektiğinde vakıf geliri kullanılmıştır. Müderris için yıllık 40 kuruş tahsis edilmiştir. 16 talebe için her birine yıllık 6 kuruş (toplam 96 kuruş) ayrılmıştır. Değirmen gelirinden müderrise 4 kile, 16 öğrenciye kişi başı 1 kile pirinç tahsis edilmiştir. Vakıf, medrese öğrencilerine barınma, eğitim ve gıda desteği sağlamaktadır.

2.23. Ali Ağa bin Hacı Ahmed Ağa Vakfı

22 Rebiülevvel 1198 / 14 Şubat 1784

VGMA, Defter No: 627, Sayfa: 7, Sıra: 2

Ali Ağa bin Hacı Ahmed Ağa kendi mülkü olan arsası üzerine inşa ettiği bir medreseyi vakfetmiştir. Medresede müderris olarak tayin edilen Şabancıkzâde Ahmed Efendi'ye Arapça (sarf, nahiv) ve Halebî metni okutma karşılığında günlük 40 akçe maaş tahsis edilmiştir.

5.24. Emine ibnet İbrahim Vakfı

17 Muharrem 1199 / 30 Kasım 1784

VGMA, Defter No: 987 Sayfa: 55-56, Sıra: 14

Emine ibnet İbrahim Vakfı doğrudan bir medrese inşa etmese de eğitim hizmetlerine, talebe okutmaya ve mektep hocalığına tahsisatlar yapmıştır. Hafız Ahmed Efendi'ye talebe okutması için 50 kuruş, Halil Efendi'ye eğitim hizmeti için 25 kuruş, Hacı Mehmed Efendi'ye mektep hocalığı için 100 kuruş ayrılmıştır.

2.25. Yusuf Ağa ibn İbrahim Vakfı

5 Muharrem 1199 / 18 Kasım 1784

VGMA Defter No: 628, Sayfa: 662, Sıra: 375

Yusuf Ağa ibn İbrahim Vakfı tarafından Pirlepe'de inşa edilen medresede ders okutulmak üzere bin kuruş vakfedilmiştir. Yeniden inşa edilen medresede tedrisat yapan Hüseyin Efendi'ye görev karşılığı gelir tahsis edilmiştir.

2.26. Ümmügülsüm Hanım bint Halil Ağa Vakfı

20 Ramazan 1206 / 12 Mayıs 1792

VGMA Defter No: 743, Sayfa: 178-180, Sıra: 043

Ümmügülsüm Hanım bint Halil Ağa Vakfı kapsamında, Ümmügülsüm Hanım'ın babası tarafından Midilli'deki Baba Kalası'nda inşa ettirilen medresede ikamet eden talebe-i ulûm için her yıl beşer kuruş, medresede görev yapan müderris için ise günlük on akçe tahsis edilmiştir. Ayrıca vâkıfenin annesi tarafından çarşı içinde inşa ettirilen caminin ve Baba Kalası'ndaki medresenin musakkafâtının bakım ve onarımları da vakıf gelirlerinden karşılanacaktır.

2.27. Hasan Paşa Vakfı

14 Receb 1207 / 25 Şubat 1793

VGMA Defter No: 988, Sayfa: 149, Sıra: 064

Hasan Paşa Vakfı medreselerin işleyişinin teminini ve eğitim hizmetlerinin sürdürülmesini (müderris, talebe) amaçlamıştır. Zilhova

Medresesi için 12.035,5 kuruş sermaye ayrılmıştır. Medrese müderrisi için aylık 50 kuruş + 3 kuruş (mushaf hizmeti), yıllık toplam 636 kuruş tahsis edilmiştir. Medrese bünyesinde 24 öğrenci tedris görmektedir ve her birine aylık 3'er kuruş maaş verilmiştir. Medresenin kapıcısı (bevvab) mushaf muhafazası için aylık 3 kuruş almıştır.

Bu liste, XVIII. yüzyıl Rumeli'sinde para vakıflarının medrese eğitimini sürdürmek, talebelere barınma-iaşe temin etmek ve dinî-ilmî faaliyetleri desteklemek üzere ne derece sistemli mali örgütlenmelere başvurduğunu göstermektedir. Vakfiyeler, yalnızca maddî tahsisleri değil, aynı zamanda dua, ders programı, yönetim ve denetim şartlarını da ayrıntısıyla düzenleyerek dönemin ilmî hayatına dair zengin bir kaynak sunmaktadır.

3. 18. Yüzyıl Para Vakıflarının Rumeli Medreselerine Katkıları: Bulguların Değerlendirilmesi ve Analiz

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilmiye sınıfı, imamdan şeyhülislama kadar uzanan geniş bir meslek yelpazesini kapsayan bir ilmî ve dinî eliti temsil etmekteydi. Bu topluluk, yalnızca İslam hukukunun muhafızları ve yorumcuları olmakla kalmayıp, aynı zamanda Osmanlı entelektüel geleneğinin taşıyıcıları olarak toplumsal düzenin devamlılığında merkezi bir rol oynamıştır. Bu sınıf, devlet idaresiyle sıkı bağları olan ve vakıf sistemi aracılığıyla önemli finansal destek bulan bir sosyal gruptur.

Rumeli'deki para vakıfları özelinde değerlendirildiğinde, ilmiye sınıfı bu vakıflardan doğrudan faydalanan temel kesimlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasındaki topraklarını ifade eden Rumeli bölgesi, vakıf geleneğinin dinî, ilmî ve toplumsal işlevlerinin öne çıktığı bir merkez hâline gelmiştir. Kamu refahını artırma amacıyla kurulan vakıflar, yalnızca eğitim ve dinî hizmetlere kaynak sağlamakla kalmamış, aynı zamanda sosyo-ekonomik yapının da sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Bu çerçevede vakıfların işleyiş mekanizmaları, finansman süreçleri ve ilmiye sınıfıyla olan bağlantıları daha derinlemesine analiz edilmelidir.

Rumeli'de tesis edilen vakıfların önemli bir bölümü, menkul sermayeye dayalı vakıflar olup, bu yapıların gelirleri belirli finansal modeller üzerinden işletilmiştir. Para vakıfları, çeşitli kredi ve yatırım yöntemleriyle işleyen sistemler geliştirmiş ve bu gelirler, ilmî ve dinî kurumlara yönlendirilmiştir. Osmanlı maliyesi açısından bu vakıflar, yalnızca ferdî hayır kurumları olmaktan ziyade, toplumsal refahı destekleyen ve ilmiye sınıfının ekonomik istikrarını sağlayan kurumsal mekanizmalar olarak değerlendirilmelidir.

Vakıfların işleyişinin anlaşılması için Osmanlı maliye politikaları bağlamında detaylı bir analiz yapılması gerekmektedir. Para vakıfları, İslam hukukunun belirlediği faizsiz finansman ilkeleri çerçevesinde şekillenmiş, ancak fiiliyatta belirli işletme yöntemleri geliştirilerek ekonomik sürdürülebilirlik sağlanmıştır. Vakıf sisteminin finansal istikrarı, yalnızca ilmî ve dinî

kurumların desteklenmesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Osmanlı şehir ekonomisinin temel bileşenlerinden biri hâline gelmiştir.

3.1. Vakıf Kurucularının Unvan ve Lakaplarının Değerlendirilmesi

Aşağıdaki analiz, 27 farklı vakfın isimlerinden hareketle vakıf kurucularının unvan ve lakaplarının sosyal, dini ve idari bağlamdaki karşılıklarını analiz etmektedir. Bu unvan ve lakaplar, vakıf kurucularının toplumsal statülerini, mesleki konumlarını, dini meşruiyetlerini, ailevi aidiyetlerini ve zaman zaman etnik ve kültürel kökenlerini anlamaya yönelik ipuçları sunar.

Örnekler	Unvan/Lakap	Anlamı ve Sosyo-Dini İşlevi
2.2, 2.3, 2.5, 2.9, 2.10, 2.13, 2.18, 2.19, 2.21	Hacı	Hac ibadetini tamamlamış kişi. Vakıf kurucusunun hem dini saygınlık hem de ekonomik gücü olduğunu gösterir. “Hacı” unvanı, dini prestij yanında toplumsal hürmet de sağlar.
2.6	Seyyid	Hz. Peygamber soyundan geldiğini belirtir. Osmanlı'da ilmiye ve tarikat çevresinde yüksek saygı görür. Sadaka ve zekât alması yasaktır; “şerif” (onurlu) kabul edilir.
2.13	Haffaf	Ayakkabıcı/zanaatkâr anlamındadır. Mesleki lakaptır. Ahilik sistemi içinde yer alan zanaat erbabının da vakıf kurabildiğini gösterir.
2.20	Molla	Medrese tahsili almış din görevlisi. Kadılık, müderrislik gibi görevlerde bulunmuş olabilir. “Efendi” ile birlikte sıklıkla kullanılır.
2.21	Efendi	Genellikle ilmiye sınıfına veya medrese eğitiminden geçmişlere verilir. Ulema kimliğini ve kültürel sermayeyi temsil eder.

Tablo 1. Dini Statüyü Gösteren Unvan ve Lakaplar

Örnekler	Unvan/Lakap	Anlamı ve Bürokratik/Sosyal Konum
2.1, 2.2, 2.3, 2.5, 2.6, 2.10, 2.11, 2.12, 2.14, 2.22, 2.23, 2.25	Ağa	Orta ve yüksek dereceli askerî/idari yetkiyi ya da ekonomik nüfuzu gösterir. Taşra eşrafı veya merkezde görev yapmış bürokrat olabilir. Vakıf kurucularının çoğunun “ağa” unvanı taşıması, bu gruptaki kişilerin vakıf kurma kapasitesini yansıtır.
2.15, 2.8	Bey	“Ağa”dan daha yüksek statülü idari/askeri unvandır. Sancakbeyliği, kale komutanlığı veya ileri gelen eşraf kimliğini gösterebilir.
2.16, 2.27	Paşa	En yüksek rütbeli askerî/bürokratik statü. Sadrazam gibi üst düzey devlet ricalinin vakıf kurucusu olabileceğini gösterir. Bu vakıflar genellikle büyük bütçelidir.

Örnekler	Unvan/Lakap	Anlamı ve Bürokratik/Sosyal Konum
2.9	Sâbık Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Ağası	Eski Yeniçeri Ocağı komutanı. Emekli ya da görevden ayrılmıştır. Dergâh-ı Âlî, saraya bağlılık gösterir. Yüksek askeri statü ve merkezî güçle ilişkili.
2.12	Alemdâr	Askerî rütbe. Sancak veya bayrak taşıyan subay anlamında. Genellikle seferde önemli görev üstlenen kişilerde bulunur.

Tablo 2. İdari ve Askeri Statü Gösteren Unvanlar

Örnekler	Unvan/Lakap	Açıklama
	bin, ibn, bint	Arapça "oğlu/kızı" anlamındadır. Kurucunun soyunu belirtir. Vakfın meşruiyetini, ailevi güvenilirliğini ve dini/sosyal silsileye aidiyetini vurgular.
2.3, 2.4, 2.5, 2.6, 2.21	Üç nesil gösterimi	"Bin Mehmed Ağa bin Hacı Ahmed" gibi. Ailenin geçmişinden itibaren dini, sosyal ya da idari bir meşruiyet aktarımı anlamı taşır.
2.24, 2.26	ibnet / bint	Kadın vakıf kurucularının babaları üzerinden tanımlanması. Kadının bireysel kimliği yerine, ailesiyle olan soy bağlantısına vurgu yapılır.
2.19	Sakallızâde	"Sakallı" lakabını taşıyan kişinin oğlu. Yerel tanınırlığı olan bir aileye işaret eder. "-zâde" eki Osmanlı'da ailenin köklülüğünü, kültürel sermayesini ima eder.
2.21	Muzafferizâde	"Muzaffer" ailesine aidiyet. İstanbul veya Rumeli merkezli kadim ailelerde görülür.
2.16	Muhsinzâde	Aynı şekilde köklü aile aidiyetini bildirir. Paşa unvanıyla birlikte aile gücü devlet hiyerarşisine de yansır.

Tablo 3. Ailevi ve Soy Bağlarını Gösteren Lakaplar

Örnekler	Açıklama
2.24 – Emine ibnet İbrahim	Baba üzerinden tanımlanmış. Kendi adıyla anılması, mülkiyet hakkının varlığını ve bağımsız tasarruf kudretini gösterir.
2.26 – Ümmügülsüm Hanım bint Halil Ağa	"Hanım" unvanı, saygın ve varlıklı bir çevreye işaret eder. Babasının "Ağa" olması, sosyal statü aktarımını gösterir.

Tablo 4. Kadın Vakıf Kurucular

Örnek	Açıklama
2.17 – Halil bin Abdullah	Herhangi bir unvan taşımaz. Zanaatkâr, tüccar ya da köylü sınıfından olabilir. “bin” ibaresi dışında bir itibar ifadesi yer almaz. Bu tip örnekler, Osmanlı’da vakıf kurmanın sadece elit sınıflara değil, orta halli bireylere de açık olduğunu gösterir. Bu vakıflar genellikle daha küçük ölçeklidir.

Tablo 5. Daha Az Unvan Kullanımı – Sade Halk Tipolojisi

Osmanlı vakıf isimleri, sadece bir kişi adı değil, aynı zamanda toplumsal katmanları, dini hiyerarşileri, bürokratik konumları ve aile aidiyetlerini içeren çok katmanlı bir anlam yapısı taşır. Vakıf kurucularına ait unvan ve lakaplar sayesinde:

- Toplumda kimlerin vakıf kurma yetkinliğine sahip olduğu,
- Vakıfların meşruiyet kaynakları (soy, din, unvan),
- Kadınların vakıf kurucusu olarak nasıl tanımlandığı,
- Osmanlı sosyal yapısında dinî statü ile idari statünün nasıl iç içe geçtiği,
- Zanaatkârlar gibi meslek gruplarının vakıf sistemi içindeki yeri

gibi konularda çok boyutlu analiz yapılabilir.

Sonuç olarak, Rumeli’deki medrese para vakıflarının kurucuları, Osmanlı toplumunun üst ve orta sınıflarını temsil eden, çeşitli unvanlara sahip hem erkek hem de kadınlardan oluşan bir gruptur. Bunlar içerisinde askeri, idari ve ilmiye mensuplarının yanı sıra, ticaret ve zanaat erbabından kişiler de bulunmaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında ise çok büyük servet sahiplerinin yanı sıra daha mütevazı birikimi olanlar da vakıf kurucuları arasında yerini almıştır. Bu çeşitlilik, vakıfların Osmanlı sosyal yapısındaki yaygınlığını ve farklı kesimlerin bu kurumlara verdiği önemi yansıtmaktadır.

3.2. Medrese Finansmanı Açısından Para Vakıflarının Değerlendirilmesi

Elde edilen veriler, 18. yüzyıl boyunca Rumeli’de faaliyet gösteren para vakıflarının önemli bir kısmının medrese tahsisatında bulunduğunu göstermektedir. Bu tahsisatlar, temel olarak üç başlık altında değerlendirilebilir:

3.2.1. Vakıfların İktisadî Kaynakları

Nakdi Sermaye (Para Vakıfları)

İncelenen vakıfların büyük çoğunluğunda önemli miktarlarda nakit sermaye bulunmaktadır. Bu nakdi sermaye, vakfın sürekliliğini sağlamak amacıyla belirli kâr oranlarıyla işletilmiştir. Belgelere göre para vakıflarının işletilmesinde çoğunlukla (17 vakıf) tercih edilen işletme oranı %15 olmuştur. Bunun dışında üç vakıfta %10 ve bir vakıfta ise %12 işletme oranı tercih edilmiştir. Altı vakıfta ise herhangi bir işletme oranı belirtilmemiştir. Bazı vakfiyelerde işletme oranı belirtilmemiştir. Bu nakdi sermayelerin

işletilmesinde güvenilirlik ve meşru yollar önemle vurgulanmıştır. Kefil veya rehin karşılığı işletme yaygın bir yöntemdir. Zarar ihtimali olan kişi ve gruplarla işlem yapılması yasaklanmıştır.

Gayrimenkuller

Vakıfların gelirlerinin önemli bir kısmı çeşitli taşınmazlardan elde edilmiştir. Bu gayrimenkuller şunları içerebilir:

Ticari Yapılar: Hanlar, dükkânlar, işyerleri. Hacı Mustafa Ağa Vakfı'nda çifte hamam, şehir çarşısındaki han ve dükkânlar, Karanlık Çarşı çevresindeki işyerleri gelir kaynağıdır. Seyyid Şerif Halil Ağa Vakfı'nın İstanbul'da dükkân ve hanları vardır. İslam Bey Vakfı'nın mukâta'a arazisi üzerine inşa edilmiş 40 dükkânı kira geliri sağlamaktadır. Haffaf Hacı Mehmed Efendi Vakfı'nın bakkal dükkânları, yağ fırını ve çeşitli menzilleri gelir getiren mülkler arasındadır. Hasan Paşa Vakfı hanlar, dükkânlar, simitçi ve bakkalları gelir kaynağı olarak kullanmıştır.

Tarım ve Sanayi Yapıları: Değirmenler, pirinç tokmakları, tarlalar, bağlar, çayırılar. Seyyid Şerif Halil Ağa Vakfı Varna, Şumnu ve Matra civarında değirmenlere sahiptir. Hacı Süleyman Ağa Vakfı'nın Patmol Yaylası, çayırılar ve yarım değirmeni bulunmaktadır. Halil b. Abdullah Vakfı'nın zeytinyağı değirmeni ve bağı gelir kaynaklarıdır. İsmail Ağa b. Abdullah Vakfı'nın Timurcu köyündeki pirinç tokmakları, değirmenler ve ambarları kira geliri sağlamaktadır. Ümmügülsüm Hanım Vakfı'nın zeytinlikleri, bağları, tarlaları ve değirmeni (asiyab) vardır. Hasan Paşa Vakfı değirmenler ve pirinç tokmaklarını gelir kaynağı yapmıştır.

Konutlar ve Diğer Binalar: Menziller, evler, köşkler. Haseki Mustafa Ağa Vakfı'nın Mısır'daki menzilleri vardır. Haffaf Hacı Mehmed Efendi Vakfı çeşitli menzillere sahiptir. Ümmügülsüm Hanım Vakfı'nın konutları gelir kaynakları arasındadır.

Altyapı Binaları: Hamamlar, çeşmeler, su kuyuları, köprüler. Bu yapılar bazen gelir kaynağı (hamam), bazen de vakıf gelirinden bakım/onarım yapılan hizmet birimleri (çeşme, su yolu) olabilmektedir. Seyyid Şerif Halil Ağa Vakfı'nın İstanbul ve Varna'da hamamları ve çeşmeleri vardır. Hacı Mustafa Ağa Vakfı'nın çifte hamamı gelir getirmektedir. Halil b. Abdullah Vakfı'nın su kuyusu ve zeytinyağı değirmeni bir bütünün parçasıdır. Hasan Paşa Vakfı çeşme ve köprü onarımlarını vakıf gelirinden finanse etmiştir.

Vakfa Ait Olarak İnşa Edilen veya Tahsis Edilen Yapılar: Medreseler, camiler, mescitler, dershaneler, kütüphaneler, hankâhlar. Bu yapılar genellikle doğrudan gelir kaynağı olmaktan ziyade, vakfın hizmet verdiği mekanlardır. Gelir, bu yapıların inşası, bakımı ve burada çalışan personelin maaşları için kullanılır. Haseki Mustafa Ağa Aydos'ta kendi imkanlarıyla medrese inşa ettirmiştir. Mehmed Efendi Vakfı 2.500 kuruşu kütüphane binası inşası için kullanmıştır. Ahmed Ağa Vakfı medrese binasını inşa ettirmiş ve onarımı için

bütçe ayırmıştır. Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa Vakfı harabe camiyi yeniden inşa ettirmiş ve medrese eklemiştir.

Diğer Kaynaklar

Alacaklar (Zimmet): Hacı Süleyman Ağa Vakfı örneğinde olduğu gibi, bazı köylerin vakfa borçlu olduğu kayıtlarda belirtilmiştir. Bu borçlar vakfın nakde çevrilebilir mal varlığının bir parçasıdır.

Vasiyet Yoluyla Bağışlar: Mustafa Efendi b. Hacı Kasım Efendi Vakfı'nın mal varlığının üçte biri vasiyet yoluyla vakfedilmiştir. Mustafa Bey b. Hasan Bey Vakfı, babasının vasiyetiyle medrese yaptırılması üzerine kurulmuştur.

Aile Fertlerinin Ek Katkıları: Mustafa Bey b. Hasan Bey Vakfı örneğinde, vakfedenin annesi Fatıma Hatun'un 2.260 esedî kuruş ek bağışta bulunduğu görülmektedir.

3.2.2. Gelir Yönetimi ve Kullanımı

Vakıf gelirleri genellikle yıllık olarak hesaplanır ve müteveli, nazır (denetçi) ve katip gibi görevliler tarafından yönetilir ve denetlenir. Yıllık mali denetim veya şer'î mahkemede denetim yaygındır. Gelirlerin tahsilatı için özel görevliler (câbi, tahsildar) atanmıştır. Artan gelirler genellikle mühürlenerek saklanmak veya gerektiğinde kullanılmak üzere ayrılmakla birlikte, bazı vakıflarda sermayeye eklenmesi şart koşulmuştur. Eğer vakıf şartları yerine getirilemez hale gelirse, gelirlerin fakir Müslümanlara dağıtılması yaygın bir son çare olarak belirtilmiştir. Bazı vakıflarda bakım ve onarım için düzenli veya gerektiğinde harcama kalemleri ayrılmıştır.

Özetle, 18. yüzyıl Rumeli medrese vakıflarının iktisadi temeli, nakdi sermayelerin güvenli ve belirli kâr oranlarıyla işletilmesi ve çeşitli gelir getiren gayrimenkullerin kira veya işletme gelirlerine dayanmaktadır. Bu kaynaklar, vakıfların eğitim, dini, sosyal ve altyapı hizmetlerini finanse etmek için kullanılmıştır. Yönetim ve denetim mekanizmaları, bu iktisadi yapının sürekliliğini ve amacına uygun kullanılmasını sağlamayı hedeflemiştir.

3.2.3. Faizsiz Finansman Mekanizmaları ve İşletme Oranları

Osmanlı mali sisteminde para vakıfları, klasik gayrimenkul temelli vakıflardan farklı olarak nakdi sermayenin belirli oranlarda işletilmesiyle gelir elde eden bir yapı arz eder. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanan bu vakıf türü, hem şehirli toplumun ihtiyaçlarına cevap veren esnek bir finansman aracı olmuş hem de kamu hizmetlerini desteklemiştir. Bu bağlamda, para vakıflarının medrese sistemiyle olan ilişkisi, Osmanlı'da eğitimin finansal sürdürülebilirliği açısından dikkate değerdir.

27 para vakfı tarafından toplamda 23.398.400 akçelik bir sermaye medrese faaliyetleri için tahsis edilmiştir. Bu miktar, yaklaşık 58.496 gram altına denk düşmektedir. Vakıf başına ortalama sermaye 866.607 akçe olarak hesaplanmıştır. Ancak bu ortalama, vakıflar arası sermaye büyüklüğü dağılımının heterojen yapısını gizleyebilir. Büyük ölçekli vakıflar, yalnızca

daha fazla personel istihdam etmekle kalmamış, kamu hizmetleri için büyük tahsisatlar yaparak aynı zamanda daha geniş etki alanlarına sahip olmuş; küçük ölçekli vakıflar ise genellikle yerel ihtiyaçlara yönelik ve sınırlı erişimli yapılar olarak çalışmıştır. Bu durum, vakıf sisteminin merkez-çevre dinamikleriyle nasıl şekillendiğini göstermektedir.

Nema Gelirleri Üzerinden Yapılan Tahsisat Analizi

Toplam Vakıf Sermayesi: 23.398.400 akçe

Yıllık İşletim Oranı: %15 (ortalama)

Elde Edilen Yıllık Nema: 3.509.760 akçe

Medrese Personeline (Müdürris ve Talebeler) Yıllık Tahsisat: 904.652,5 akçe

Bu veriler, yıllık elde edilen nemanın yaklaşık %25,8'inin doğrudan eğitim sistemine tahsis edildiğini göstermektedir. Bu oran, sadece müdürrislerin değil aynı zamanda talebelerin de desteklendiğine işaret ederek, Osmanlı eğitim sisteminde kamusal sorumluluğun vakıf sistemiyle ikame edildiğini ortaya koymaktadır.

Osmanlı para vakıflarının gelir üretim yöntemleri, İslam iktisadının faizsiz finansman ilkelerine dayanmaktadır. İncelenen vakfiyelerden:

18'i %15,

3'ü %10,

1'i %12 oranında sermaye işletimi esasına dayalıdır.

6 vakfiyede ise oran belirtilmemiştir.

Bu çeşitlilik, hem dönemin iktisadi uygulamalarında oran esnekliğine izin verildiğini hem de vakıf yönetimlerinin şartlara göre hareket etme serbestisine sahip olduğunu göstermektedir.

Para vakıflarının düzenli ve öngörülebilir geliri, medreselerin mali bağımsızlığını artırmış ve devlet hazinesine yük olmadan eğitim faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamıştır.

Gelirin yaklaşık dörtte birinin doğrudan müdürris-talebe maaşlarına tahsis edilmesi, Osmanlı'da vakıf temelli eğitim finansman modelinin kurumsallaştığını gösterir.

3.3. Müdürris ve Eğitim Kadrosunun Finansmanı

Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf kurumu, kamusal hizmetlerin sürekliliğini sağlayan kurumsal bir yapı olarak da işlev görmüştür. Özellikle eğitim alanında, medreselerin finansmanında önemli bir rol üstlenen para vakıfları, müdürris maaşlarının ödenmesinde temel kaynaklardan biri olmuştur. Bu bölüm, 18. yüzyılda Rumeli bölgesinde kurulmuş olan 27 para vakfının vakfiye kayıtlarına dayanarak, medreselerde görev alan müdürrislerin günlük ve yıllık maaşlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu maaşlar,

dönemin eğitim bürokrasisinin ekonomik görünümünü yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda vakıf kurucularının sosyal profili, bölgesel farklılıklar ve medrese hiyerarşisi hakkında da önemli ipuçları sunmaktadır.

İncelenen veriler, müderris maaşlarının günlük 4 akçeden başlayıp 80 akçeye kadar çıktığını göstermektedir. Ortalama günlük maaş yaklaşık 21,4 akçedir. Bu da maaşların büyük çoğunluğunun orta düzeyde yoğunlaştığını ancak birkaç yüksek maaşlı pozisyonun ortalamayı yukarı çektiğini göstermektedir. Yıllık maaşlarda da benzer bir dağılım gözlenmiştir; ortalama yıllık maaş 7.811 akçe olarak hesaplanmıştır. Zaman içinde belirgin bir enflasyonist artış gözlenmemekle birlikte, maaş düzeylerinin müderrislerin statüsüne göre değiştiği anlaşılmaktadır.

Bu bulgular, Osmanlı'da eğitim kurumlarının finansmanının sadece devlet bütçesine değil, toplum tarafından kurulan vakıflara dayandığını göstermektedir. Müderris maaşlarının farklılığı hem medreselerin statüleri hem de vakıf kurucularının sosyal ve ekonomik profilleriyle ilişkili görünmektedir.

3.4. Medrese Yapılarının İnşa, Tamir, İaşe ve İdamesi

Osmanlı eğitim sistemi içerisinde önemli bir yer tutan medreselerin finansmanı, büyük ölçüde vakıf müesseseleri aracılığıyla sağlanmıştır. Bu bağlamda, para vakıfları, yalnızca sabit mülk gelirleriyle değil, nakit sermayeyi belirli kâr oranlarıyla işletmek suretiyle de medreselerin sürekliliğini desteklemişlerdir. Vakıf kayıtlarında yer alan çeşitli uygulamalar, bu kurumların medreseler üzerindeki etkisini ve işlevselliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Medrese İnşası ve İhyası: Medreselerin ekseriyeti vakıf kurucuları tarafından inşa edilmiş, bazen de önceden harap olmuş yapıların yeniden ihya edilmesi sağlanmıştır. Örneğin, Prevadi'de merhum İsmail Bey Câmîi civarındaki harap olmuş odaların yerine üç odalı yeni bir medrese binası Osman Ağa bin Mustafa tarafından inşa edilmiştir (VGMA Defter No: 718, Sayfa: 114-115, Sıra: 4).

Yapı Onarımı ve Bakımı: Medreselerdeki odaların, musakkafatın (çatılar, kubbeler), kandil ve su tesisatlarının zaman zaman onarım ve yenilenmesi gerekli görülmüş; bu tür ihtiyaçlar için günlük veya tahsisatlar yapılmıştır. Ayrıca, taş yapılar, kenifler (tuvaletler) gibi birimlerin de bakımı ve temizliği vakıf bütçesinden karşılanmıştır.

Personel İstihdamı ve Ücretlendirme: Medreselerin günlük işleyişini sağlamak amacıyla çeşitli hizmet personeli istihdam edilmiştir. Bunlar arasında bevvâblar (kapıcılar), ferrâşlar (temizlik görevlileri), su taşıyan sakalar ve kandilci olarak görev yapanlar yer almıştır. Bu kişilere günlük bir ile altı akçe arasında değişen ücretler tahsis edilmiştir. Kandil yakmak, su taşımak, odaları ve tuvaletleri temizlemek gibi görevler için bu ödemeler düzenli olarak yapılmıştır.

Aydınlatma Masrafı: Medrese odalarının ve kenîflerin gece aydınlatılması amacıyla kandillere zeytinyağı temin edilmiş, her gece yakılan kandiller için günlük altı akçeye kadar harcamalar yapılmıştır.

Gıda ve İkrâm Faaliyetleri: Bazı vakıflar, özellikle önemli dinî gün ve gecelerde veya özel vesilelerle pilav, zerde gibi yemeklerin pişirilmesi ve öğrencilere ikram edilmesini finanse etmişlerdir. Bu ikramlar, sadece talebeye değil, zaman zaman sıradan insanlara da sunulmuştur. Bunun yanında medrese çalışanları ve talebeleri için günlük yemek ikramları kesintisiz devam etmiştir.

Vakıflar, bu şekilde elde ettikleri nemâları, sadece inşa ve onarım değil, aynı zamanda günlük giderlerin karşılanmasında da kullanmıştır. Bu örnekler, Osmanlı döneminde para vakıflarının yalnızca eğitim faaliyetlerine değil, aynı zamanda bu faaliyetlerin sürekliliğini sağlayan altyapı, personel, temizlik, gıda ve sosyal hizmetler gibi birçok unsura da doğrudan katkı sağladığını göstermektedir. Bu yapı, Osmanlı toplumunda vakıf kültürünün medrese sistemine entegrasyonunun derinliğini ve işlevselliğini gözler önüne sermektedir.

3.5. Talebelere Yönelik Destekler

Rumeli coğrafyasında kurulan para vakıflarının medrese talebelerine yönelik maddi katkısı yerel düzeyde sosyal dayanışmanın bir yansımasıdır.

Maaşlar günlük olarak 1,5 ile 12 akçe arasında değişmekte olup, bu farklar genellikle talebe sayısı ve vakfın ekonomik kapasitesi ile ilişkilidir. Bu oranlar dönemin piyasa koşullarında mütevazı ama temel ihtiyaçları karşılayabilecek düzeydedir. Nitekim talebelerin barınma, giyinme ve yemek ihtiyaçlarının da yine vakıflar tarafından karşılandığı düşünüldüğünde talebelere verilen maaşların onların refahını yükseltmeye ve tamamıyla ilme odaklanmalarına yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

18. yüzyılda Rumeli’de, 193 talebe için günlük 1.351 akçe ve yıllık toplam 493.115 akçe ödeme yapılmış, bu da yaklaşık 1.144,2 gram altına karşılık gelmektedir. Bu durumda, ortalama olarak her talebeye günlük 7 akçe maaş ödenmiştir. Ayrıca vakıf başı burs sağlanan ortalama talebe sayısı da 7 olmuştur.

18. yüzyıl Rumeli’sinde para vakıflarının medrese talebelerine sağladığı maaşlar, Osmanlı eğitim sisteminin finansman yapısına ve sosyo-kültürel işleyişine dair değerli ipuçları sunmaktadır. Eğitim, sadece bilgi üretimi değil, aynı zamanda sosyal kontrol, meşruiyet ve kültürel aktarım mekanizmasıdır. Para vakıfları bu mekanizmanın finansal omurgasını oluşturmuş; ferdî hayırseverlik ile kurumsal eğitim yapısı arasında bir köprü görevi görmüştür.

4. SONUÇ

Bu çalışma, 18. yüzyıl Rumeli’sinde para vakıflarının medrese sistemine sağladığı finansal katkıları analiz etmiştir. Araştırma bulguları, vakıf

sisteminin klasik dönemde şekillenen “ilmiyye” yapısının maddi temellerini 18. yüzyılda da koruduğunu ve para vakıflarının bu sürekliliğin başlıca araçlarından biri olduğunu göstermektedir. Menkulün yanı sıra gayrimenkul sermayeyi de birlikte kullanan bu vakıf modeli, vakfın gelir çeşitliliğini artırmış, böylece hem mali istikrar hem de yerel düzeyde eğitim kurumlarının idamesi sağlanmıştır.

Elde edilen veriler, para vakıflarının yalnızca müderris maaşlarının ödenmesi ve öğrenci burslarının karşılanması gibi doğrudan eğitim harcamalarını değil, aynı zamanda medrese binalarının inşası, bakımı ve lojistik giderlerini de finanse ettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, vakıf sisteminin Osmanlı şehirlerindeki eğitim altyapısının sürdürülebilirliğinde oynadığı belirleyici rolü teyit etmektedir. Ayrıca, vakıf kurucularının sosyo-ekonomik çeşitliliği, finansman modelinin yalnızca devlet elitlerine değil, farklı toplumsal tabakalara da dayandığını göstermekte; bu da vakıf sistemini “sivil katılım” ve “toplumsal sermaye” kavramlarıyla ilişkilendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Analizler, kurucuların ekonomik kapasitelerine bağlı olarak müderris maaşlarında ve burs miktarlarında farklılıklar bulunduğunu, bunun da medreselerin statüleriyle doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, vakıf gelirlerinin yalnızca mali bir kaynak değil, aynı zamanda kurumsal hiyerarşiyi pekiştiren bir araç olduğunu göstermektedir. Para vakıflarının sağladığı finansal esneklik, vakıf müessesesinin sadece eğitim alanında değil, kültürel aktarım, sosyal denetim ve meşruiyet üretiminde de işlevsel bir konumda bulunduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç itibarıyla, 18. yüzyıl Rumeli’indeki para vakıfları, Osmanlı eğitim sisteminin finansal altyapısını destekleyen ve medrese kurumunun toplumsal işlevlerini güçlendiren çok yönlü bir mekanizma olarak değerlendirilebilir. Bu tespit, vakıf sisteminin yalnızca mali bir enstrüman değil, aynı zamanda Osmanlı toplumunun sosyal ve kültürel bütünleşmesini sağlayan kurumsal bir yapı taşı olduğunu teyit etmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma, para vakıflarının Osmanlı eğitim tarihi literatüründe yalnızca iktisadî değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bağlamda da yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkara dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

EKLER

Ek 1. Osmanlı Devleti'nde Yılları Sari Menkul ve Para Değerleri

Sene	Değer	Karşılık Değer
1491	1 Dirhem	4,2 Akçe
1572	1 Dirhem	4,5 Akçe
1584	1 Dirhem	8 Akçe
1600	1 Dirhem	9,5 Akçe
1584	1 Yük Akçe	100.000 Akçe
1588	1 Dirhem	2,97 Gümüş
1690 Öncesi	1 Riyal Kuruş	80 Akçe
1690 Öncesi	1 Esedi Kuruş	70 Akçe
1690 Sonrası	1 Kuruş	120 Akçe
1698	1 Esedi Kuruş	88 Kuruş
1719	1 Yıldız Altını	375 Akçe
1725	1 Esedi Kuruş	144 Kuruş
1728	1 Frengi Yıldız Altını	385 Akçe
1758	1 Yıldız Altını	440 Akçe
1820 Sonrası	1 Osmanlı Altını	100 Kuruş
1844 Sonrası	1 Lira (altın)	100 Kuruş (gümüş)
1850-1914	1 Kron	4,55 Kuruş
1850-1914	1 Forint/Florin (Fiyoner)	9,1 Kuruş
1875 Sonrası	1 Macar Altını	61,5 Kuruş
1897	1 Macar Altını	66 Kuruş
1914 Sonrası	1 Kron	10,8 Kuruş
1914 sonrası	1 Forint/Florin (Fiyoner)	21,7 Kuruş

Kaynak: Öztürk, M. (2002). *Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi*. *Türkler*, 10, 802-822; Pamuk, Ş. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*. *İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları*; Sahillioğlu, H. (1989). *Akçe*. *DİA*, 2, 224-227.

Ek 2. 18. Yüzyıl Medrese Vakıflarından Adı Geçen Medreseler

Medrese Adı/Tanımı	Bulunduğu Yer
İsmail Bey Camii yakınındaki medrese	Prevadi
Haseki Hacı Mustafa Ağa'nın Cami-i Kebir yanında inşa ettiği medrese	Aydos
Nevrekep Şerif Camii'ndeki/yanındaki medrese	Nevrekep
Cami-i Cisir yanında yeniden inşa edilen medrese	Tırnova
Seyyid Şerif Halil Ağa'nın ihya ettiği medrese (Şaban Bey Camii ile ilişkili)	Şumnu
Taş Hamza Efendi Medresesi	Yenişehir
Vakfın babası Yakub Bey'in medresesi	Koniçe
Hacı Hasan Ağa b. İbrahim'in yaptırdığı medrese	Limni
Çarşı-yı Atık / Tekke Camii yakınında yeni inşa edilen medrese	Travnik
Medrese-i Münif (cami ile birlikte inşa edilmiş)	Travnik
Medrese-i Celile (Çelebi Camii Mahallesi'nde)	Sofya
Tırnova'daki Medrese	Tırnova
Medrese-i Celile (Kara Ali Bey Cami/Medresesi'ne bitişik yapı)	Zilhova

Ek 3. 18. Yüzyıl Medrese-Para Vakıfları										
	Vakıf Kurucusu	Tarih	Ülke	Şehir	Meslek	Günlük Maaş (Akçe)	Yıllık Maaş (Akçe)	Yıllık Maaş (Altın)	Vakfedilen Para (Akçe)	İşletme Oranı
1	Osman Ağa bin Mustafa	1703	Bulgaristan	Prevadi	Müderriş	25	9125	24,3	1000	15
					Talebe (3)	9	3285	8,8		
2	Hacı Muhammed Ağa bin Hüsam	1704	Yunanistan	Siroz	Müderriş	55	20075	53,5	20000	12
					Talebe (12)	60	21900	58,4		
3	Haseki Mustafa Ağa bin Mehmed Ağa bin Hacı Ahmed Ağa	1720	Bulgaristan	Misivri	Müderriş	20	7300	19	55050	15
4	Mustafa Efendi bin Hacı Kasım Efendi bin Ali	1725	Bulgaristan	Nevrekop	Müderriş	5	1825	4,8	2000	10
5	Hacı Mustafa Ağa bin Hacı Mehmed Ağa bin Hasan Bey	1735	Bulgaristan	Tınova	Talebe (48)	72	26280	68,3	1500	15
					Müderriş	20	7300	19		
6	Seyyid Şerif Halil Ağa bin Merhum Ali Ağa	1744	Bulgaristan	Şumnu	Müderriş	8	2920	7,6	10.000	...
7	İslam Bey bin Yakub Bey	1747	Bosna-Hersek	Koniçe	Müderriş	26	9490	24,7	60000	15
8	Mehmed Efendi bin Hüseyin Efendi	1747	Yunanistan	Yenişehir	Müderriş	100	36500	94,8	7500	15
					Talebe (4)	20	7300	19		
9	Sâbık Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Ağası Hacı Hasan Ağa bin İbrahim	1752	Yunanistan	Limni	Müderriş	3,5	1277,5	3,4	400	15
					Talebe (5)	15	5475	14,2		
10	Hacı Süleyman Ağa ibn Ahmed ve Hatice Hatun	1759	Bulgaristan	İzladi	Müderriş	35	12775	29	177360	...
					Talebe (6)	12	4380	10		
11	Osman Ağa bin Hüseyin bin Şaban	1759	Bulgaristan	Tınova	Müderriş	40	14600	33,2	2800	15

					Talebe (28)	329	120085	273		
12	Alemdâr İsmail Ağa bin İbrahim Ağa	1760	Bulgaristan	Lofça	Müderriş	50	18250	41,5	1700	15
					Müderriş	25	9125	20,8		
13	Haffaf Hacı Mehmed Efendi ibn Ebubekir Efendi	1763	Türkiye	Edirne					1300	15
14	Ahmed Ağa bin Ahmed	1764	Yunanistan	Yanya	Müderriş	25	9125	20,8	2100	15
					Talebe	6	2190	5		
15	Mustafa Bey bin Hasan Bey	1766	Yunanistan	Eğriboz	Talebe (8)	48	17520	40	2260	...
					Müderriş	50	18250	41,5		
16	Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa bin Abdullah Paşa	1767	Bosna-Hersek	Travnik	Müderriş	30	10950	25	7000	15
					Talebe (7)	42	15330	35		
17	Halil bin Abdullah	1768	Yunanistan	Eğriboz	Müderriş	50	18250	41,5	4500	...
					Talebe (8)	80	29200	66,4		
18	Dardağan Hacı Hasan bin Abdülkerim	1775	Bosna-Hersek	Prozor	Müderriş	10	3650	8,3	150	10
19	Sakallızâde Hacı Ahmed bin Hacı Hüseyin	1780	Bulgaristan	Sofya	Müderriş	60	21900	49,8	5000	15
					Talebe (20)	80	29200	66,4		
20	Molla Ahmed bin Murad	1781	Yunanistan	Selanik	Müderriş	30	10950	24,9	600	15
21	Muzafferizâde Hacı Abdülkadir Efendi ibn Hacı Ahmed	1783	Bosna-Hersek	Prozor	Müderriş	12	4380	10	1300	10
					Talebe	250	91250	207,4		
22	İsmail Ağa bin Abdullah	1784	Bulgaristan	Filibe	Müderriş	15	5475	12,5	500	15
					Talebe (16)	32	11680	26,6		

23	Ali Ağa bin Hacı Ahmed Ağa	1784	Bulgaristan	İzladi	Müderris	40	14600	33,2	1100	15
24	Emine ibnet İbrahim	1784	Bulgaristan	Tırnova	Müderris	8,5	3102,5	7	6500	15
					Müderris	17	6205	14,1		
					Müderris	34	12410	28,2		
					Müderris	8,5	3102,5	7		
25	Yusuf Ağa ibn İbrahim	1784	Makedonya	Pirlepe	Müderris	5	1825	4,2	1000	...
26	Ümmügülsüm Hanım bint Halil Ağa	1792	Yunanistan	Limni	Talebe	1,5	547,5	1,3	20000	...
					Müderris	10	3650	8,3		
					Talebe	6,5	2372,5	5,4		
27	Hasan Paşa	1793	Yunanistan	Zihne	Müderris	200	73000	166	39232	15
					Talebe (24)	288	105120	239		
					Müderris	100	36500	83		
TOPLAM					224	2478,5	904652,5	2114,9	23.398.400 akçe	
									58.496 gr altın	

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur. Kuruştan akçeye ve akçeden gram altına değer hesaplamalarında Ek 1’de bulunan tablodaki verilerden istifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alan, E. (2017). Yeni Bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli Medreseleri ve Müderrisleri. *Turkish Studies*, 12(1), 1-32.
- Altay, B., M. Bulut (2024). “A Temporal Analysis of Cash Waqf Formation and Capital in the Ottoman Balkans, 1500–1921: Founders’ Titles and Social Status”, *Endowment Studies*, 8: 55-86. DOI:10.1163/24685968-08120002.
- Babinger, F. (1992). *Mehmed the Conqueror and His Time*. Princeton University Press.
- Barkan, Ö. L. (1943). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bulut, M. & Korkut C. (2022). The Impact of the Elite (Ulema) Class on the Ottoman Economy: The Case Study of the Cash Waqfs. *International Journal of Economics, Management and Accounting* 30(1), 27-54. <https://doi.org/10.31436/ijema.v30i1.879>.
- Bulut, M. & Korkut C. (2019). Ottoman Cash Waqfs: An Alternative Financial System. *Insight Turkey*, 21/3: 91-111.
- Bulut, M., Çınar, H., Ademi, R., Demir, A., Kudat, A., Doğan, M., Korkut, C., Çam, M., Tuğrul, M. (2019). *Osmanlı Dönemi Rumeli Para Vakıfları*. İZÜ Yayınları.
- Çınar, H. (2017). Osmanlı Döneminde Rumeli’de Vakıf Paranın Kullandırılmasında Aranılan Şartlar. *ADAM Akademi*, 7/2, 149-165.
- Darling, L. T. (1996). *Revenue-Raising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660*. E. J. Brill.
- Faroqhi, S. (1999). *The Ottoman Empire and the World Around It*. I. B. Tauris.
- Finkel, C. (2007). *Osman’s Dream: The History of the Ottoman Empire*. Basic Books.
- Hanıoğlu, M. Şükrü. (2008). *A Brief History of the Late Ottoman Empire*. Princeton University Press.
- İnalcık, H. (1959). Ottoman Methods of Conquest. *Studia Islamica*, 103-129.
- İnalcık, H. (1973). *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300–1600*. Weidenfeld & Nicolson.
- İpşirli, M. (2000). İlmiye. *DİA*, 22, 141-145.
- İpşirli, M. (2003). Medrese. *DİA*, 28, 327-333.
- Jelavich, B. (1983). *History of the Balkans*. Cambridge University Press.
- Kudat, A. (2017). Para Vakıflarının Para İşletme Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 7(2), 257 - 271.
- Mazower, M. (2000). *The Balkans: A Short History*. Random House.
- Necipoğlu, G. (1991). *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*. Reaktion Books.

- Özmucur, S. & Pamuk, Ş. (2002). Real Wages and Standarts of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914. *The Journal of Economic History*, 62/2, 293-321.
- Öztürk, M. (2002). Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi. *Türkler*, 10, 802-822.
- Pamuk, Ş. (2000). *A Monetary History of the Ottoman Empire*. Cambridge University Press.
- Pamuk, Ş. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, V-312.
- Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, Vakıf Sicil: 3, Sayfa: 24-25, Sıra: 630.
- Sahillioğlu, H. (1989). Akçe. *DİA*, 2, 224-227.
- Shaw, S. J. (1976). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. Cambridge University Press.
- Štefan, I. (2013). "The Austro-Hungarian Currency Reform of 1892 and its Impact on the Balkans." *Economic and Social History Journal*.
- VGMA Defter No: 718, Sayfa: 114-115, Sıra: 4.
- VGMA Defter No: 624, Sayfa: 257, Sıra: 207.
- VGMA, Defter No: 623, Sayfa: 321, Sıra: 328.
- VGMA, Defter No: 623, Sayfa: 338, Sıra: 339.
- VGMA, Defter No: 624, Sayfa: 279, Sıra: 251.
- VGMA, Defter No: 737, Sayfa: 115-119, Sıra: 051.
- VGMA Defter: 625, Sayfa: 109, Sıra: 113.
- VGMA Defter No: 624, Sayfa: 126, Sıra: 074.
- VGMA Defter No: 626, Sayfa No: 275-276, Sıra No: 406.
- VGMA, Defter No: 987, Sayfa: 255, Sıra: 88.
- VGMA Defter No: 624, Sayfa: 521, Sıra: 471.
- VGMA, Defter No: 624, Sayfa: 523-524, Sıra: 473.
- VGMA Defter No: 627, Sayfa: 21, Sıra: 7.
- VGMA Defter No: 624, Sayfa: 402-403, Sıra: 382.
- VGMA Defter No: 626, Sayfa: 692, Sıra: 725.
- VGMA, Defter: 101, Sayfa: 330, Sıra: 9; Defter: 456, Sayfa: 178, Sıra: 32; Defter: 456, Sayfa: 180, Sıra: 33; Defter: 456, Sayfa: 181, Sıra: 34.
- VGMA Defter No: 625, Sayfa: 22-23, Sıra: 023.
- VGMA, Defter No: 627, Sayfa: 154-155, Sıra: 100.
- VGMA Defter No: 628, Sayfa: 503, Sıra: 268.
- VGMA, Defter No: 630-2, Sayfa: 1063-1064, Sıra: 675.

VGMA, Defter No: 627, Sayfa: 7, Sıra: 2.

VGMA, Defter No: 987 Sayfa: 55-56, Sıra: 14.

VGMA Defter No: 628, Sayfa: 662, Sıra: 375.

VGMA Defter No: 743, Sayfa: 178-180, Sıra: 043.

VGMA Defter No: 988, Sayfa: 149, Sıra: 064.

Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye 'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. TTK, Ankara.

Yediyıldız, B. (2012). Vakıf. *DİA*, 42: 479-486.